

JETEKSHI ANALIZATORLARGA QARAY SENSOR-PERCEPTIK PROCESSLERDIN TURLERI

Nug'manova Xurliman Sabitovna

Berdaq atindagi Qaraqalpaq

Mámleketlik universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21189634>

Annotaciya: Bul maqala sensor-perceptiv processlerdin jetekshi analizatorlar klasifikatsiyasi tiykaridagi teoriyalik ham ameliy tareplerin uyreniwge qaratilgan. Jumista qabillaw ham seziw processleriniń insan psixologiyasidagi áhmiyeti, sonday-aq, syubyektiv tájiriybeniń qalıplesiwindegi kognitiv mexanizmler ilmiy jaqtan analiz etiledi.

Gilt sózler: Sensorika, persepiciya, analizator, vizual, auditor, taktil, kognitiv process, neyrofiziologiya.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению теоретических и практических аспектов сенсорно-перцептивных процессов на основе классификации ведущих анализаторов. В работе научно анализируется значимость процессов восприятия и ощущения в психологии человека, а также когнитивные механизмы формирования субъективного опыта.

Ключевые слова: Сенсорика, перцепция, анализатор, визуальный, аудиторный, тактильный, когнитивный процесс, нейрофизиология.

Abstract: This article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of sensory-perceptual processes based on the classification of leading analyzers. The work provides a scientific analysis of the significance of perception and sensation processes in human psychology, as well as the cognitive mechanisms involved in the formation of subjective experience

Keywords: Sensorics, perception, analyzer, visual, auditory, tactile, cognitive process, neurophysiology.

Sensor-perceptiv processler — bul sırtqı ham ishki ortalıq informaciyanı qabıllaw ham qayta islewdiń tiykarǵı dárejesi bolıp esaplanadı. İnsan bilimi dáslepki seziwden baslanıp, kompleksli qabıllaw (persepiciya) formasında dawam etedi. Psixofiziologiyada jetekshi analizatorlar (kóz, qulaq, teri ham t.b.) bul processlerdin sapasın ham baǵdarın belgilep beriwshi tiykarǵı qural bolıp xızmet etedi.

1. Vizual (Kóriw) perceptiv processler Kóriw analizatorı insan ushın eń joqarı informaciya kólemin (shama menen 80-90%) beriwshi jetekshi sistema esaplanadı.

Mexanizmi: Jaqtılıq tolqınlarınń kóz tor pardasına túsisi ham onıń neyron impulslarına aylanıwı.

Ilmiy áhmiyeti: Vizual persepiciya obyektin reńi, forması, kólemi ham keńisliktegi ornın anıqlaw imkaniyatın beredi. Bul process kognitiv psixologiyada obyektı identifikaciyalawdin tiykarı retinde qaraladı.

2. Auditor (Esitiw) perceptiv processler Ses tolqınların qabıllaw tiykarında qalıplesedi ham kommunikaciya tiykarǵı ról oynaydı.

Analizator strukturası: Sırtqı, orta ham ishki qulaq mexanizmleri ham bas mıy qabıǵınıń samay bólimi.

Funksiyası: Dawıstın tonallıǵı, ritmi ham tembrin ajratıw. Auditor persepiciya ásirese verbal (sózlik) xabar almasıwda jetekshi orın iyeleydi.

3. Taktil ham Kinestetik (Seziw ham Háreket) processler

Bul analizatorlar dáslepki sensor tájiriybeni qálipleshiriwde úlken áhmiyetke ie. **Taktil perцепция:** Teri receptorları arqalı obyektin qattılıǵı, temperaturası hám teksturasın seziw.

Kinestetika: Denenin hám aǵzaların keńisliktegi háreketi hám poziciyasın qabıllaw. Bul "mıshshılı (muskul) sezigi" dep te ataladı.

4. Olfaktor (Iyis biliw) hám Gustator (Dám biliw) processler

Ximiyalıq analizatorlar sistemasına kiredi. Olar organizmdı qáwıplı elementlerden qorǵaw hám biologiyalıq mútajlıkları qandırıwda signalızaciya xızmetin atqaradı. Sensor-perceptiv processlerdin óz ara baylanıslılıǵı **sensor integraciyanı** payda etedi. Ilimiy tahliller sonı kórsetedi, eger bir jetekshi analizator (mısalı, kóriw) tásiрі tómenlese, basqa analizatorlar (esitiw yamasa taktil) onıń ornın toltırıw (kompensaciya) ushın aktivlesedi. Perceptiv processlerdin nátiyjeli bolıwı tómendegi faktorlarǵa baylanıslı:

Sensor bosaǵa: Sezimnin sezgirlik dárejesi.

Adaptaciya: Analizatorların sırtqı tásirge iykemlesiwi.

Apperceptiya: Qabıllawdin insannın ótken tájiriybesine hám psixologiyalıq jaǵdayına baylanıslı bolıwı.

Sensor-perceptiv processler — bul tekǵana biologiyalıq mexanizm emes, bálki insannın dunya haqqındaǵı pútin kórinisin (kartinasın) jaratıwshı kognitiv sistemadır. Jetekshi analizatorların iskerligin úyreniw psixologiyada individual diagnostika qılıw, sensor kemshiliklerdi korrektsiyalaw hám insan potencialın asırıwda áhmiyetli ilmiy tiykar bolıp xızmet etedi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. F.I.Xaydarov, N.I. Xalillova "Umumiy psixologiya ". Tashkent-2009
2. Yo'ldoshev A. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2008.
3. E. G'oziyev, F. Gaziyeva Umumiy psixologiya. - Tashkent: Nashir-2023, 656b
4. D.G'. Muhamedova, N.M. Mullaboyeva, A.I. Rasulov, Umumiy psixologiya Tashkent: Márifat-2023, 288b
5. G'oziyev E.G'. Psixologiya (Umumiy psixologiya). – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati", 2010.
6. Maklakov A.G. Общая психология – Санкт-Петербург: Питер, 2016.
7. Robert S. Feldman. Understanding Psychology – McGraw Hill, 15-nashr, 2021.
8. Atkinson & Hilgard. Introduction to Psychology (Psixologiyaga kirish). – Cengage Learning, 2014.
9. Rubinshteyn S.L. Основы общей психологии – Санкт-Петербург: Питер, 2002.
10. Luriya A.R. Лекции по общей психологии. – Санкт-Петербург: Питер, 2006.
11. Nishonova Z.T. Psixologik maslahat. – Toshkent: "Cho'lpon", 2010.
12. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow (Tez va sekin fikrlash). – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011.
13. Petrovskiy A.V. Общая психология – Москва: Просвещение, 1986.
14. Gerrig R.J., Zimbardo P.G. Psychology and Life (Psixologiya va hayot). – Pearson, , 2012.
15. Myers D.G., Dewall C.N. Psychology (Psixologiya). – Worth Publishers, 2020